

Grimshaw-katkot, osa I

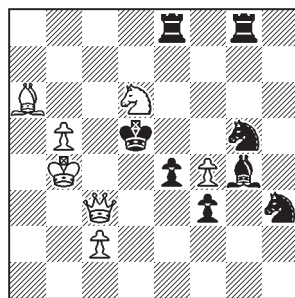
Lähdeteokset ovat liikuttavan yksimielisiä siitä, että **G1**, yksi tehtävähistorian tunnetuimmista tehtävistä, on Grimshaw-teeman kantatehtävä. Varsin pian lähdeopuksia selailevalle alkaa kuitenkin selvitä, että termillä ”Grimshaw” tarkoitetaan *kahta* tehtäväideaa, joista kumpikin voidaan johtaa kantatehtävästä.

Kriittinen Grimshaw

Tehtävän G1 ratkaisu on **1.Lc8!** (2.Dc5#) Lxc8 2.Df6 (3.c4#) Te6 3.Dd4+ Kxd4 4.Rf5+ Kd5 5.c4#, lisäksi lyhytmatti 2.- Le6 3.De5#. Tehtävän ydinruutu, ns. kriittinen ruutu on e6. Valkean loppusommitelman mahdollistaa se, että mL joutuu ylittämään e6:n eli tekemään kriittisen siirron, niin että 2.- Te6 aiheuttaa mLc8:n linjan katkon, jonka valkea voi hyödyntää, tässä tapauksessa 4. siirrollaan 4.Rf5+. Tämä kyyditystä (1.Lc8!) seuraava kriittinen siirto (1.- Lxc8) ja sen jälkeinen katko (2.- Te6) kantaa uussaksalaisessa termistössä nimitystä ”Grimshaw”. Artikkelissani ”Esitoimi I” huomautin, että tässä tehtävässä valkean peli ei ole yksimääreisesti motivoitu, mutta se on nyt sivuseikka.

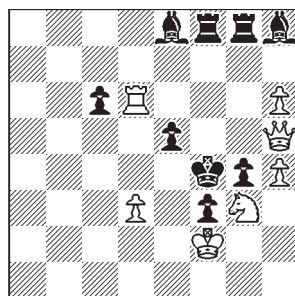
Ehkä monelle tutumpi on Grimshaw-teeman toinen määritelmä: *kahden samanvärisen erikulkuisen linjanappulan molemminpuolinen (vastavuoroinen) katko*. Sekin Grimshaw'n tehtävästä löytyy, eli myös mL

G1. Walter Grimshaw
Illustrated London News 24.8.1950

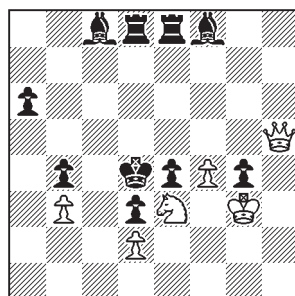
5# 7+8

G2. Sam Loyd
Chess Monthly, Nov. 1857

3# 7+9

G3. Sam Loyd
Boston Gazette 1859

2# 6+10

katkoo mT:n linjan: 2.- Le6 3.De5#. En tiedä, onko tämä toinen katko enää ollut laatijan tarkoitus, sillä kyseessä on lyhytmatti, jota nykyään pidetään aina virheenä. Em. jälkimmäisen määritelmän mukaisia Grimshaw-katkoja tehtävässä ei siis puhtaana esiinny, ainostaan kriittinen Grimshaw.

Josef Breuer (*Beispiele zur Ideengeschichte des Schachproblems*, 1982) on ratkaissut tämän kahden Grimshaw'n termiongelman niin, että ensimmäisen määritelmän mukainen kriittinen sommitelma on sisällysluettelossa saanut nimityksen ”Grimshaw”, jälkimmäisen määritelmän mukainen idea puolestaan nimityksen ”Grimshaw-Verstellungen” eli Grimshaw-katkot (emt. s. 373)

Grimshaw-katkot ja Loydin urkupillit

Jos G1 ei ole vastavuoroisen Grimshaw'n – tai Grimshaw-katkojen – kantatehtävä, mikä sitten on? Breuerin antama ensimmäinen esimerkki on tehtävä **G2**, jonka ratkaisu on **1.Td4+!** exd4 2.Dc5 ja syntyneessä siirtopakkoasemassa mustan on pakko katkoa upseeriensa linjoja seuraavasti: 2.- Tf7,Tg6 3.Rh5# 2.- Lf7,Lf6 3.Df5# 2.- Tg7,Tf6 3.Dxd4# 2.- Lg7,Lg6 3.Dg5#. Lisänä tukintamuunnelma 2.- Le5 3.Dc1#. Breuerin mukaan asemaan on lisättävä msc7, jotta 2.- Tg7:ää ei seuraisi suurduaali 3.Dd6# (emt., tehtävä

n:o 242, s. 64).

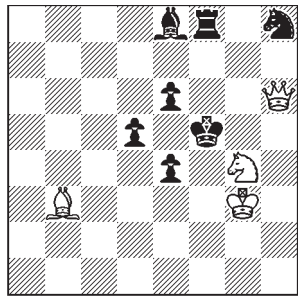
Jos tämä Loydin tehtävä on Grimshaw-katkojen kantatehtävä, se olisi aika harvinainen tapaus siinä mielessä, että teema on esitetty heti kaksinkertaisena eli nelimuunnelmaisena! Katkoja tosin on enemmän kuin neljä, mutta niiden lukumäärä perinteisesti lasketaan syntyvien erilaisten mattisiirtojen mukaan.

Sattuupa muuten somasti, että Loydin ensiesitys täyttää 150 vuotta juuri tämän lehden ilmestymisen aikoihin!

Loydin tehtävä on kuitenkin tarpeettomasti 3-siirtoinen, sillä alkupelellä ei ole mitään temaattista merkitystä, vaan se on nykykäsityksen valossa tehtävän keinoitekoisen pidennys. Breuer antaakin kommentaarissaan Jan Hartongin vuonna 1952 (*Jaarboek v.d.N.B.v.P*) julkaiseman 2-siirtoisen muodon (n:o 242a). Käsiini osuneessa Simo Sjöblomin toimittamassa kirjassaan *Sam Loydin laatimat kaksisiirtoiset mattitehtävät. 148 kaksisiirtoista shakkitehtävää* (Seaflower Oy: Helsinki 1995) on kuitenkin annettu tehtävä **G3**, joka on tismalleen samanlainen kuin Hartongin versio! Olisiko Breuerille sattunut tulkintavirhe?

Joka tapauksessa tähänkin tehtävään on lisättävä msa7 suurduaalin 1.- Te7 2.Db6# estämiseksi. Itse katkopeli on identtinen G2:n kanssa. Verrattuna 3-siirtoisversioon on Loyd siirtänyt asemaa kaksi askelta vasempaan pa-

G4. Sam Loyd
Baltimore Dispatch 14.5.1859

2# 4+7

rantaen näin alkusiirtoa, sillä vD ei ole nyt swissa.

Sjöblomin kirjasesta löytyy myös samalta vuodelta (1859) **G4**, jonka ratkaisu teemamuunneltuneena on **1.La2!** (sp) Lf7/Tf7 2.Df6/Dh5#. Koska G3:n julkaisupäivä ei ole tiedossani, jään vielä hämärän peittoon, kumpi tehtävä on ensimmäinen Grimshaw-katkojen esitys *2 siirron mattitehtävässä*. Joka tapauksessa teemanimitys ”Loyd-katkot” olisi historiallisesti tarkempi. Loyd ei muuten todennäköisesti tuntenut Grimshaw’n tehtävää, sillä alkuperäislähteen jälkeen tehtävään on ilmeisesti viitattu ensi kerran vasta 50 vuotta myöhemmin.

Loydia pidetään usein jonkinlaisena ”pähkinävelhona”, joka laati kevyitä ja viihdyttäviä tehtäviä – muitakin kuin shakkitehtäviä. Loyd oli kuitenkin myös 2-siirtoisalueella melkoinen edelläkävijä, niin että hänestä voisi puhua jopa modernin 2#-tehtävän perustajana. Hänen panoksensa 3- ja monisiirtoisalueella (Loydin linjanraivaus, Loyd-Turton, excelsior, Steinitzin gambiitti) voi olla hiukan tunnetumpi.

No, on Loyd kuitenkin saanut puumerkkinsä myös 2-siirtoistermistöön. Kuten useimmat jo tietävätkin, tehtävissä G2 ja G3 esiintyvä lähetien ja tornien muodostelma tunnetaan nimityksellä (Loydin) urkupillit. Hooperin & Whyldin *The Oxford Companion to Chess* (Oxford 1984, s. 234) tietää kertoa, että nimityksen olisi sepittänyt saksalainen arkkitehti Georg Schnitzler (missä tapauksessa sen alkuperäinen muoto lienee ”Orgelpfeifen”...). Muuten aika luotettavaksi kehuttu lähde teos väittää, että Loydin idea olisi vuodelta 1869! Yllättävää kyllä, myös kirjan teemakuvaus artikkelissa ”Grimshaw Interference” on osittain virheellinen.

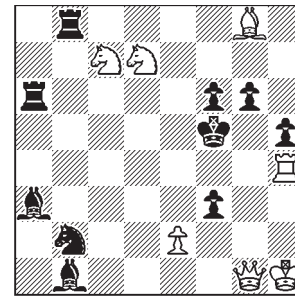
Tehtäväshakillisessa mielessä olen toivottavasti pystynyt tekemään selkoa Grimshaw-teemojen alkuperästä ja ydinsisällöstä. Jotkut historialliset detaljit jäävät silti avoimiksi. Olen kaikenlaisesta lisävalaisusta lukijoille kiitollinen.

Tarkoitukseni on seuraavassa artikkelissani esitellä nimenomaan Grimshaw-katkoja eli kahden erikulkuisen ja samanvärisen linjanappulan keskinäisiä katkoja ennen muuta oikeaoppisissa mattitehtävissä. Tälläkin rajauksella aihe on kuitenkin tavattoman laaja, ja voi olla, että joudun jakamaan esitykseni vielä kolmanteenkin osaan.

Valkea Grimshaw

Kaikissa edellisissä tehtävissä katkon suorittivat toisilleen mustat nappulat ja nimenomaan T ja L. Muutkin nap-

G5. Leonid Kubbel
 1. p. *Zadatsi i etjudi* 1928

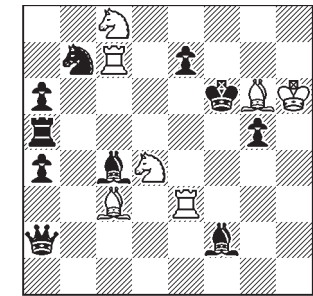

2# 7+10

pulayhdistelmät tulevat kysymykseen, kuten myöhemmin ilmenee, mutta Grimshaw-katkot voi toteuttaa myös valkea. Koska samanväristen nappuloiden katko on mattitehtävissä väistämättä haitallinen, kyse täytyy olla tällöin valkean houkutuksista. Koska käsittelen valkeata Grimshaw’ta vain tässä, esittelen samalla Grimshaw-katkot nappulayhdistelmällä, joka ei mustilla ole normaalikeinoin mahdollinen, nimittäin daamalla ja sotilaalla!

Tehtävä **G5** on klassikko ja D/s-Grimshaw’n kantatehtävä. Kyseessä on varhainen esitys ”valkeasta ideasta”, josta oli puhetta artikkelini ”Barulin” yhteydessä. Ennen kuin ratkaisija päätyy oikeaan alkusiirtoon **1.Dc1!** (2.Df4#), hän on saattanut kokeilla siirtoja 1.De3? (uhaten 2.Df4#) ja 1.e3? (uhaten 2.Tf4#). Edellinen kumoutuu siirtoon 1.- Rd3!, koska 2.e4 ei nyt ole mahdollinen, jälkimmäinen siirtoon 1.- Tb4!, koska 2.Dc5 ei käy. Ratkaisussa ko. matit toteutuvat, koska oikeassa alkusiirrosta ei ole valkeaa haittaa.

G6. A. J. Fink
 3. kum. *Good Companions* 1920

2# 7+10

Hajautettu Grimshaw

Edellisessä tehtävässä myös mustan molemmat teemapuolustukset ovat katkoja, mikä antaa tehtävälle rutkasti yhtenäisyyttä. Tehtävässä on vielä kolmaskin katkomuunnelma 1.- Ld6 2.Le6#, mutta ei mustia Grimshaw-katkoja, sillä mL katkoo Ta6:ta, mutta lähetin linjan b4:ssä katkoo toinen torni. Voisi kuitenkin leikkiä ajatuksella, että nappulat katkoisivat toisiaan, mutta eri ruudulla.

Amerikkalaistehtävässä **G6** leikki on muuttunut todeksi. Tämä perinteistä loistokasta strategista Good Companions -tyyliä edustava teos on oikea katko-orgia muutenkin. Alkusiirto **1.Rb6!** uhkaa 2.Rd7#. Mattiruudun suorat suojaukset esittelevät Grimshaw-katkot 1.- Lb5/Td5, joita seuraavat hauskaasti mattisiirrot samalle ruudulle: 2.Re6/Te6#. T.R. Dawson keksi tällaiselle katkoparille nimityksen ”Unit Grimshaw” eli ’nappula-Grimshaw’ tms. Olen ristinyt suomeksi tällaisen idean hajautetuksi Grimshaw’ksi.

Tämä erikoistapaus korostaa sitä, että Grimshaw-katkoissa on kyse ennen kaikkea nappuloista, ei välttämättä samasta katkoruudusta, vaikka valtaosa toteutuksista tapahtuukin yhdellä ja samalla ruudulla.

Pickabish

Tehtävässä esiintyy toinenkin Grimshaw-katkopari, joka voi toisen katkonappulan eli sotilaan rajallisesta liikkumistavasta johtuen – sotilas on potentiaalisesti linjanappula vain lähörüudullaan – tapahtua ainoastaan samalla ruudulla: 1.- Le6/e6 2.Rb5/Tf7#.

Lähetin ja sotilaan vastavuoroisia katkoja kutsutaan usein englanninkielisellä nimityksellä Pickabish, jolle on kyllä selkokielisempikin nimitys ”Pawn Grimshaw” eli suomeksi sotilas-Grimshaw. Kolmas ja ehkä kaikkein täsmällisin tapa ilmaista sama asia on eritellä tema nappulayhdistelmän mukaan, tässä tapauksessa siis L/s-Grimshaw(-katkot).

Vielä termistöstä

Sanan (tai nimen?) ”Pickabish” alkuperästä minulla ei ole harmaintakaan mielikuvaa, mutta oppineet lukijani auttanevat minua tässäkin oikean tiedon lähteille. Sen sijaan termin Grimshaw(-katkot) alkuperä käy ilmi jo tekstini alusta. Vaikka termin historiallinen korrektisuus nimenomaan Grimshaw-katkojen yhteydessä onkin kiistanalainen, nimitys on jo vakiintunut ja suorastaan keskeinen osa tehtä-

vätermistöä.

Ymmärrettävästi termin erisnimi-osaa ei ole eri kielille käännetty, mikä helpottaa teeman paikallistamista kaikenkielisistä sisällysluetteloista ja myös itse tekstistä. Erikielisissä ensyklopedioissa se saattaa tosin löytyä t:n kohdalta, eli esim. Tema Grimshaw tms. Ja kuten jo alkupuolella totesin, kannattaa olla tarkkana, kummasta Grimshaw-teemasta puhutaan, vaiko molemmista.

Zelepukinin venäjänkielisestä sanakirjasta *Slovar’ šahmatnoj kompozitsii* (Kiev 1982) termi löytyy nimenomaan T:n kohdalta. Koska slaavilaisesta kielestä ja kyrillisestä aakkostosta on kysymys, erisnimi on ääntöasua mukailevassa muodossa ’Grimšou’. Käsitykseni mukaan nimi ääntyy suurinpiirtein ’grímšo:’, mutta venäjän kielessä ei juuri suosita pitkiä (tai puolipitkiä) vokaaleja painottomissa tavuissa. Toinen ja painavampi syy kirjoitusasuun saattaa olla, että englannin puolivoikaali ”w” mielellään korvataan aina u:lla. Niinpä esim. ”White” löytyykin Zelepukinilla U-kirjaimen kohdalta muodossa ’Uajt’, etunimet ”Alen Kempell”! Tosin taas Grimshaw’n etunimi annetaan muodossa ’Val’ter’.

Iso vai pieni alkukirjain?

Silloin tällöin meillä Suomessakin suositellaan kaikkien tehtävähakkitermien kirjoittamista pienellä alkukirjaimella, oli termin alkuperä sitten jokin erisnimi tai ei. Ainakin luonnontieteissä tämä käytäntö on voimassa (esim.

ohm, ampeeri, beufort) jopa englannin kielessä – ei kuitenkaan saksassa, jossa substantiivien kirjoittaminen isolla alkukirjaimella on kaikki muut näkökohdat syrjäyttävä sääntö.

Tehtävähakki on sen verran marginaalinen laji, että sen termistöä ei ole Suomessa – eikä kai missään muualakaan – toistaiseksi kielenhuollollisin suosituksin tai määräyksiin säännelty. Toisaalta tehtävähakin termistö ei vertaudu kovin helposti luonnontieteisiin. Henkilönnimilähtöiset termit ovat niissä tietääkseni melko keskeisiä yksiköitä, eikä niitä ole tieteenalakohtaisesti paljoa. Tehtävähakkitermejä taas on suomeksikin ainakin tuhatkunta, joista muutaman sadan alkuperä on henkilön- tai paikannimessä, ja voiko tehtävähakissa erottaa samalla tavoin keskeisiä yksiköitä ja termejä kuin esim. luonnontieteissä?

Yksi mieleenjohtuva esimerkki vakiintuneesta termistä on ”meredith”, joka tarkoittaa tehtävää, jossa on 8–12 nappulaa – helposti mitattava yksikkö siis, aivan samoin kuin ”miniatyyri”, joka on korkeintaan 7-nappulainen shakkitehtävä.

Grimshaw on kiistatta yksi keskeisimpiä ja vakiintuneimpia tehtävätermejä, jonka kirjoittaminen pienellä alkukirjaimella ei ainakaan minua järkyttäisi. Termin vakiintuneisuushan on yksi peruste oikeinkirjoituksen muutokselle, mutta tässä ollaan aina hiukan harmaalla alueella. Ovatko ”Luukkonen” tai ”Rudenko” tai ”Holzhäuser” tai ”Elbe(-teema)” tehtävähakkisyhteisössä vakiintuneita termejä?

Yksi vertailukohta voisi löytyä jossakin taiteenlajissa (esim. baletti, klassinen musiikki) tai urheilulajissa (esim. taitoluistelu, voimistelu) käytettävästä termistöstä, mutta niiden sanastosta ja termien kirjoitusasusta en tiedä tarpeeksi tehdäkseen päteviä rinnastuksia.

Summa summarum: minusta tuntuu, että tehtävähakki on termistönsä suhteen joissain suhteissa uniikki laji, mikä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö siihen voisi soveltaa yleisiä oikeinkirjoituksen periaatteita. Minua ei henkilön- tai paikannimilähtöisten termien kirjoittaminen pienellä alkukirjaimella häiritse – kuten ei sekään, että oikeinkirjoitus on sen suhteen horjuvaa. En silti panisi pahakseni, vaikka Suomen tehtäväniekat ry perustaisi sanastokomitean, jolle annettaisiin 5–10 vuoden toimeksianto koostaa suomenkielisiä tehtävähakkitermistöä ja antaa sitten suosituksensa termien käytöstä, oikeinkirjoituksesta, taivutuksesta yms. Paperista voisi myös Kotimaisten kielten tutkimuskeskus olla kiinnostunut.

Jatkoa odotellessa...

Komitean perustamista odotellessani jatkan muun muassa Grimshaw-katkoista kirjoittamista. Jos muuten aihe ja tehtävähakin historia ja termistö yleisemminkin kiinnostaa, voin painokkaasti suositella pidemmällekin ehtineille Henry Tannerin *Suomen Shakissa* ilmestyvää kirjoitelmasarjaa ”Johdatusta tehtävähakkiin”, joka alkoi numerosta 6–7/2004. Numeros-

sa 5/2005 Henry käsittelee Grims-
haw-teemojen syntyvaihetta ja myös
Loydin merkitystä tehtävätaiteelle.
Henry tarkastelee tehtävää G1 hiukan
eri näkökulmasta kuin allekirjoitta-
nut ja esittää terävän huomion, että
tehtävässä on kolme turhaa nappulaa:
mRg5, mRh3 ja msf3. Tutustukaa ih-
meessä koko artikkelisarjaan, faktojen
ja näkökulmien määrä on henkeäsal-
paava!